

TÉNYEK ÉS NÉZETEK

(1968. skorpió hava)

Külön feltétel

„Az általános bíróságokról szóló kerettörvény 43. szakaszának első pontja alapján... az Újvidéki Községi Szkupstina meghirdeti, hogy két bírót választ az újvidéki Községi Bíróságra. Külön feltétel: a magyar vagy a szlovák nyelv ismerete...”

Nem egy ilyen vagy ehhez hasonló szövegű hirdetményt olvashattunk a közelmúltban a lapokban. „Kötelező a magyar nyelv ismerete...” „Ajánlatos a magyar, román vagy szlovák nyelv ismerete...” „Kötelező a szerbhorvát és a magyar nyelv ismerete...” S nem akármilyen állásokról van szó, ahol megkövetelik a szerbhorvát mellett a magyar vagy egy másik nemzetiségi nyelv ismeretét. S ekkor eszébe jut az embennek, hogy miért csökkent évekig a létszám az iskolák magyar tagozataiban. „Nincs jövője a magyar nyelvnek...” „A magyarral sehol sem lehet érvényesülni...” Így vélekedtek azok a magyar szülők, akik gyermekeiket nem anyanyelvükön taníttatták. S most egyszerre ajánlatos, külön feltétel, sőt kötelező lett a magyar nyelv ismerete. Most majd talán mi magunk is másképp vélekedünk anyanyelvünkéről.

A könyvkiadás körül

Széles körű értekezletet tartottak Belgrádban a könyvkiadók a könyvkiadás időszerű problémáiról, ám nem dicsekedhetnek azzal, hogy fényes eredményeket értek el. Nálunk épp most elkezdett vita folyik a jugoszláviai magyar könyvkiadásról. A lapok is bőven foglalkoznak ezzel a problémával.

Kétségtelen, hogy a könyvkiadás Jugoszláviában válságos napjait éli. Nem arról van szó, hogy esetleg kimúlják, csak arról, hogyan lehet meghosszabbítani az életét, esetleg kihúzni a kátyúból. A vitázók sok szempontot tekintetbe vesznek, legfőképpen és elsősorban a sajátjukat. Így persze nem lehet eredményre jutni. Na de a viták ritkán hoznak olyan megoldásokat, amelyek mindenkit kielégítenének, s megmentenék a helyzetet. Azt hiszem, máshol kell keresni a kiutat — legalábbis a vitából. Mert a könyvkiadás mai helyzetéből — mint látni fogjuk — ennél sokkal nehezebb megtalálni a kivezető utat.

Néhány dolgot nem vesznek tekintetbe azok, akik ma a könyvkiadásról beszélnek. Mindenekelőtt azt, hogy a közönség érdeklődése az utóbbi időben szinte egészében más irányba fordult. A sport, a tv és más tömeges szórakozások kielégítik az embereket. Miért ne vallanánk be,

hogya a szellemi igények megcsappantak? A könyvek közül azok maradtak meg az érdeklődés körében, melyek mindennapi szükségleteket elégítenek ki: a szakkönyvek. S a szakmai könyvkiadók nem is panaszkodnak, hogy könyveik nem fogynak.

Arról sem szabad megfélekednünk, hogy a könyvvásárlás függvénye az életszínvonalnak. Függvénye és fokmérője. S tagadhatatlan, hogy ma az életszínvonalunk nem olyan, hogy a könyv tömeges fogyasztására gondolhatnánk. S végül ne veszítsük el szemünk elől az idő tényezőjét: korunk megköveteli az idővel való takarékoságot is, az irodalom, irodalmi művek élvezete pedig időt követel. Ezért nehéz a kettőt összeegyeztetni.

Legkevésbé okolhatók tehát az írók vagy könyvkiadók azért, hogy ma a könyv nem fogy, hogy a közönség közömbös az irodalom iránt. Persze ez sem a teljes igazság, mert azért vannak könyvek, melyek nagyon jól fogynak, vannak az irodalomnak — és nem kis számban — felkelkes hívei. Csupán egy dologgal kell tisztában lennünk, akár tetszik ez nekünk vagy másoknak, akár nem, akár jólesik, akár nem: egészen más időket élünk, mindent, tehát az irodalmat is más mércével kell mérnünk, sikereit másképp látnunk és máshol keresnünk, mint eddig. A könyv szerepe is megváltozott életünkben — szegezzem-e egyenesen az írók, könyvkiadók, újságírók mellé a kérdést: hát ők vásárolnak és olvasnak-e könyvet? —, nem várhatjuk el azt, amit régen elvártunk, s amit a könyv teljesített is. Itt követik el a legnagyobb hibát, akik rég idejétmúlt feladatokat rónak ki az irodalomra, könyvkiadásra, itt a legnagyobb hiányossága is annak a vitának, amely nálunk Bogdánfi —Utász—Utási vonalon folyik.

A valóságot, az adott helyzetet, a jelenlegi követelményeket és igényeket kell alapul venni, s amikor sok minden más színben tűnik fel előttünk.

Emlékezni és emlékeztetni

Az egész világ ismeri annak az öt moszkvai polgárnak a nevét, akik a szovjet birodalom szívében, a bátorság magányában kimondták a maguk csendes nem-ét. Megtették, amit megtennének mások is, ha megvolna bennük a kivételesség merészsége. Így azonban csak öten voltak, de érezhették maguk mögött milliók és milliók szívének az övékkel összehangzó dobbanását.

Erről a bátor öt emberről emlékezett meg két jugoszláv író, Miroslav Egerić és Brana Petrović, egy kritikus és egy költő, a NIN című belgrádi hetilapnak írt levelükben. Azokról, akik felett egy moszkvai bíróság elmarasztaló ítéletet mondott ki; akár a cárok idején azokat, akik elégedetlenek voltak, az öt moszkvai elégedetlenkedőt ma, 1968-ban is Szibériába száműzik. Voltak már Szibériában orosz értelmiségiek az elmúlt századokban, az elmúlt — közelmúlt — évtizedekben. Vannak bizonyára most is. S akiket most elítéltek, csatlakoznak a hosszú sorhoz...

Mert Litvinovék nincsenek egyedül. Daniel, Szinyavszkij már ott vannak. Amikor tehát megemlékezünk Litvinovról, ezekre is gondolnunk kell. És a névtelenekre, akikről nem szólnak a sajtóügynökségek jelentései. És azokra, akik szavukért oda kerültek, ahonnan nincs visszatérés. Megjelölt és névtelen sírhalmokra kell emlékezni. A pozsonyi egyetemista lányra.

A bátor magányosok, látnokok, hívők, az igazság és szabadság elszánt rajongói azok, akikre emlékeznünk és emlékeztetnünk kell.

Az a fény az a fény

A jugoszláviai magyar irodalomnak legújabb eseménye — mégpedig esemény a javából — a Hol ó hol című kötet, tizenhárom fiatal jugoszláviai magyar költő közös könyve. Esemény, mert tizenhárom név vonul be irodalmunkba, tizenhárom költő jelentkezik, tizenhárom fiatalember szól a költészet szavával, tizenhárom akarat, tizenhárom gondolat, tizenhárom kemény lépés gazdagítja irodalmunkat.

Azt mindenki tudja, hogy ebből a szép indulásból nem lesz mindig nagy beérkezés is. És tudja mindenki, hogy a tizenhárom közül egy sem kialakult, kiforrott költő még. Hogy ebben a kötetben egyik sem mutatta be, mit is tud voltaképpen. Hol ó hol van még a költő, akik lesznek ők tizenhárman, hol ó hol van a nagy vens, amit megírnak még ők tizenhárman, hol ó hol van az idő, amikor nemcsak így, protokollszerűen, hanem nagy verseikkel kivívott könyveikben állnak meg előttünk, mert most még minden csak

*indulás indulás
indulás*

s ha tudjuk is, hogy

*mindenkinek hiányzik még
legalább egy fok létrájáról*

de azért már mind a tizenhárman látják, hogy

ott van a cél az igazi vég

ahova el kell jutni. Mind a tizenháromnak? Ők szeretnék! Bár úgy lenne!

Tempora mutantur... (főleg azonban: nos mutamur...)

1969 januárjában megjelennek Jovan Dučić Összegyűjtött művei hat kötetben, fehér papiroson, vászonkötésben, arany nyomással, celluloid védőborítóval. A harmadik kötet a Blago cara Radovana című művet tartalmazza. „Az emberi sorsról szóló mű ez, a szerző elméjének a szerelemről, asszonyokról, a költészetéről, hősről, a fiatalságról stb. A Radovan car kincse nemcsak azt bizonyítja, hogy Dučić rendkívül tehetséges és bölcs volt, hanem szellemével, műveltségével, tanultságával európai is.”

„A Radovan car kincsében és még néhány művében Dučić a burzsoázia ügyvédje, szószólója, érdekeinek cinikus képviselője.” „A Radovan car kincséről nem érdemes beszélni. Olyan cinikus, enkölcstelen könyv ez, amilyent nálunk keveset írtak. Szerzőjének burzsoá impertinenciája itt jutott kifejezésre legszemelláthatóbban.”

Két ellentétes nézetet sorakoztattam itt fel Jovan Dučić Blago cara Radovana című művéről. Az első egy hirdetés szövege, amely néhány héttel ezelőtt jelent meg, a másik két idézet Jovan Dučić Stihovi i proza című, 1952-ben megjelent válogatott kötetének elő-, illetve utószavából való. Dučić összegyűjtött műveinek kiadója a szarajevói Svjetlost. A Stihovi i proza című kötetet ugyancsak a Svjetlost adta ki. Az Összegyűjtött művek válogatását és szerkesztését Meša Selimović és Živorad Stojković végezték. Az 1952-es kiadást Mehmed Selimović rendezte sajtó alá, ő írta a kötet elő- és utószavát is. És ugyanaz a

Mehmed (Meša) Selimović írta az 1952-es kiadás előszavában, hogy Dučić „életútja tipikusan burzsoá: az egocentrikus, önmagával elfoglalt polgári költőből, aki az absztrakt szépségért rajong és megvetően közömbös a nép iránt, idővel mindinkább a sötétség híve, vallásos misztikus, nacionalista sovén (?), a burzsoázia kíméletlen ügyvédje lett...” És ennek a sötét alaknak, soviniztának, a burzsoázia ügyvédjének a műveit rendezte sajtó alá immár másodszer is Meša Selimović.

De érdekes az is, amit Dučić útirajzairól olvasunk.

A Svjetlosti kiadásában megjelenő Összegyűjtött művek második köteteként megjelenik a szerző Gradovi i himere című útirajzkötete. A hirdetésben ezt olvassuk róla: „Ebben a könyvben megtaláljuk a szerző útirajzeit, amelyek talán a legnagyobbak, melyeket irodalmunk ismer.” És az Összegyűjtött művek egyik szerkesztője tizenhat évvel ezelőtt ugyanezekről az útirajzokról így vélekedett: „Habár vannak bennük igazán szép oldalak, rendkívüli leírások, ragyogó stílusú részek, amilyen nincs túl sok irodalmunkban, egészében lehetetlen kiadni, közölni őket, mert tele vannak gyanús helyekkel. Részben felelőtlen csevegés, gyakran egészen felszínes, részben unalmas történelmi traktátusok lexikonokból merített adatokkal, s szinte mindenütt felszínre tör a sötét, középkorias-bizánci misztikum, az elviselhetetlen bigottság, sőt nagyszerb sovinizmus és megalománia.”

Az olvasóra kell bízni, hogy a szerkesztő melyik véleményének ad hitelt, az 1952-esnek vagy az 1968-asnak. Mindenesetre — ilyen előzmények után s ilyen körülmények között — kellő bírálattal kell fogadni Selimović álláspontjait. Még szerencse, hogy az Összegyűjtött művek előszavát a másik szerkesztő, Živorad Stojković írta, különben szemtanúi lehetnénk, hogyan cáfolja meg újra önmagát Selimović.

Hát igen: tempora mutantur. De úgy látszik, az ember az időnél is állhatatlanabb...

Egy kritikus csődje

Megszoktuk már, hogy Igor Mandić szélsőséges, elfogult írásait, bírálatait kellő fenntartással fogadjuk. Álláspontjai gyakran elfogadhatatlanok, s irodalmi, társadalmi vagy más szempontból kétségsbe vonhatók.

Most egy olyan Mandić-írással találta szemben magát a jugoszláv irodalmi közvélemény, amely Mandić teljes kritikusi csődjét jelenti.

Vasko Popa Sporedno nebo című legújabb verseskötetét bírálva, Mandić elkövette életének talán eddigi legnagyobb melléfogását. Egy nyilvánvalóan művészi értékű alkotást értéktelennek nyilvánít. A jugoszláv költészetnek egy szép új eredményét kérdőjelzi meg, Popa költői erejét, gondolatosságát, szellemességét, tehetségét vonja kétségbe.

Ennél nagyobb ballépést nem követhetett volna el se Mandić, se más. Aki pedig elkövette, az bebizonyította kritikai módszerének meddőségét, irodalmi nézeteinek helytelenségét, maga pedig csődbe jutott. Ezek után ki hisz majd Mandić kritikusi szavának, amely végleg elvesztette minden hitelét?

Egy kis felháborodás

Néhány hónappal ezelőtt jeleztem ezen a helyen, hogy fiatal szlovén értelmiségiek folyóiratot szándékoznak indítani Katalog címmel. A folyóirat ugyan — bizonyára számos okból kifolyólag — nem jelent meg, de a Problemi című ljubljana-i folyóirat szerkesztősége a lap július–augusztusi kettős számát a Katalog körének rendelkezésére bocsátotta,

s így a fiataloknak ez a csoportja lehetőséget kapott, hogy legalább egyszer, s akár ilyen módon is, a közönség elé lépjen műveivel.

A Problemi Katalog-száma megjelent, s utána elhangzott a közvélemény szava. Már amennyire a közvéleményének lehet tekinteni. Először Domžaleból jött egy levél a Delo című ljubljana napilapnak, amelyben egy munkás tiltakozik az ellen, hogy a szlovén Ifjúsági Szövetség folyóirata ilyen ízléstelenségeket közöl, s követeli, hogy a hatalom szervei vessenek véget ennek a kulturális szegénynek. Megszóllalt Ivan Potrč író is, és a kamasztkoni problémák területére alkanta utalni az egész ügyet. Persze Potrč mindjárt felvetette azt a kérdést, hogy ki ad pénzt ilyen dolgokra, a társadalom pedig, amely nem sokat törődik avval, hogy az idős íróknak munkalehetőséget teremtsen, a fiatalok minden követelésének eleget tesz: s íme az eredmény — a Katalog! Anton Ingolič író is elégedetlen a folyóirattal, s a karintiai fiatalok példáját említi, akik önkéntes munkával művelődési otthon építettek maguknak; ugyan mit nyújthatnak a Katalog fiataljai a szorgalmas karintiaiaknak? Nem maradt el Miško Kranjec író hozzászólása sem. Ő a Katalog megjelenését gyanús jelenségnek tartja, és értelmetlenségnek, felelőtlenységnek tekinti. A folyóirat munkatársait azzal intézi el, hogy hát még fiatalok, „részei a jugoszláv valóságnak”, talán el is hanyagoltuk, magukra hagytuk (ti. mi, felnőttek és írók) őket, segítenünk kell (ti. nekünk, felnőtteknek és íróknak) rajtuk, hogy átvészeljék a válságot. „Meg kell mentenünk a művészetet a teljes elértéktelenedéstől” — vonja le a következtetést Kranjec.

Nyilvánvaló tehát, miről van szó: egy kis felháborodásról. Mert ha a hozzászóló írókat nézzük, a szlovén irodalom egy frontja jelenik meg előttünk. Az a front, amely álláspontja miatt csakis szembehelyezkedhetett minden újjal, minden kísérlettel, mindennel, ami elűt a megszokottól.

Vajon mi háborította fel ezt a néhány író, mi zavarta meg nyugalmaikat? Talán az, hogy Michael McClure A szakáll című drámarészletében a szereplők többször hangosan kimondják azt a bizonyos b-vel kezdődő szót? Vagy hogy Rastko Močnik azt mondja: A jelenkor ejakuláció, az ejakuláció költészet, költői szubverzió? Vagy hogy Vojin Kovač-Chubby egy pop-artos írásban leltárt készít a nálunk kapható óvszerekről? Ezek a fiatalok szexuális problémáinak a jelei? Ez a fiatalok irodalmának a lényege? A többit, a lényegest senki sem vette észre?

A Problemi Katalog-számában nagyon komoly írások vannak. Persze megtaláljuk benne mindazt, ami a Katalog fiataljait érdekli, ami ki kívánczik belőlük, amit mondani akarnak, amit a világ tudomására akarnak hozni. Ők a legkevésbé az okai annak, hogy van, aki nem kívánja meghallani őket, hogy vannak, akik a fiatalok szavát a szexuális problémák mezejére akarják terelni, hogy vannak, akik még annál a gondolatnál tartanak, hogy „elhanyagoltuk” a fiatalokat, és segíteni akarnak nekik átvészelni a válságot.

Holott... holott a válságot — mely nyilvánvalóan a fiatalokat sem hagyta érintetlenül — talán máshol is kellene keresni, vagy nem?

Tomán László